

Az utak, amelyeken nem mentünk végig

Andrew Roberts (szerk.): *Mi lett volna, ha...?*

[fejezetek a meg nem történt világtörténelemből]

Baka L. Patrik

Az allohistorizmus varázsa

A „*Mi lett volna, ha...?*” kérdést mindenki a sajátjának tudhatja, menthetetlenül, újra és újra felmerül a mindennapjainkban, a jelentéktelennek mondható élethelyzetektől kezdve a sorsfordítókig. Hisz – és most jöjjenek a kérdésre adható potenciális válaszok – ha reggel nem hívtak volna telefonon, nem égett volna meg a piritós; ha egy perccel korábban indulok útnak, még elértem volna a 7:20-as járatot; ám ha elérem, talán én is megsérülök, amikor a busz karambolozott. De ha mondjuk Paulus tábornok nem fogadta volna meg a Führer parancsát, és Sztálingrádnál kitört volna az oroszok gyűrűjéből (vö. Tarján), úgy könnyen lehet, ez a kutatási terv most németül íródna... ha íródna egyáltalán.

Az előző példák és a jelen szöveg nyitányába emelt idézetek vitathatatlanul sokat elárulnak a spekulatív fikció eme kimagasló irányzatáról, az alternatív történelemről. Az allohistorizmusnak is nevezett zsáner az alternatív kánonok tartományai felől az elsők között tört be az úgynevezett magas irodalom szférájába. S hogy ez miként sikerült?

A mainstream kánon újraszituálásához s a hagyományhoz fűződő viszony újraértelmezéséhez nagyban hozzájárult, hogy a posztmodern egymás után sorakoztatta fel azokat az alapkérdéseket, amelyek a korábban alternatív, másodlagos, peremjelenségként értékelt spekulatív fikciós irodalomnak már születésétől fogva sajátjai, sőt ezek adják az alfáját (vö. H. Nagy 2016). A posztmodern markáns jellemzőiként számon tartott ontológiai zavarok és eltolódások, a „másság” előtérbe kerülése, a valóság és fikció egymásba játszása, a világalkotás episztemológiai kérdései, a bizonytalanság és – számunkra most talán ez a legfontosabb – a történelemhez fűződő, játékosan ironikus viszony az alternatív történelmi regény fundamentumai is (vö. Stockwell 2000, 104). Mindennek fényében kijelenthetjük tehát, hogy nem arról van szó, hogy a posztmodern ráhatása a jelentéskánonon túlra, az alternatív, illetve peremkánonok szférájára is kiterjedt, hanem épp ellenkezőleg, ez utóbbiak és jellemzőik voltak azok, amelyek a posztmodern kialakulásánál a legnagyobb hatást gyakorolták. Tény, a nyugaton már rég elavultnak számító hierarchikus szemlélet a tágabb értelemben vett hazai irodalomértést helyenként még mindig jellemzi, mégis örömmel konstatálható, hogy a sáncok helyett a függőhidak kora jött el; a határok egyre elmosódottabban látszanak.

Az alternatív történelem kvázi érvényesítésénél azonban nem csak a mainstream metamorfózisa játszott közre, s nem is csak a műfaj által eleve implikált történettudomány, de egy egészen más, természettudományi terület is: az elméleti fizika. Már innen is jól látszik, hogy miért is nevezhető a szóban forgó irodalmi irányzat bátran

interdiszciplinárisnak. Ám hogy a jelenségek ne csak a levegőben lógnak, térjünk rá, hogy hogyan is kapcsolódik ide az emlegetett természettudományi horizont.

Hugh Everett amerikai fizikus 1956-ban tette közzé a sokvilág-elmélet néven elhíresült teóriáját, mely szerint a kvantummechanika által megengedett összes jelenség egyszerre jelenik meg egy végtelen számú, párhuzamos, egymástól független univerzumokból álló multiverzumban; a megannyi egyenértékű „alkotóelem” közül az egyik a mi ismert múltú univerzumunk. Az ugyancsak természettudós John Gribbin a következőképp ragadja meg a jelenséget: „A valóságnak nagyon sok, különböző változata létezik, amelyek valahogy »egymás szomszéd-ságában« fekszenek, mint egy könyv lapjai” (Gribbin 2010, 336). Mindehhez pedig – kvázi összefoglalóként s az elméletből adódó logikus következtetésként – azt tehetjük hozzá, hogy mindazon események, melyek több lehetséges kimenetellel bírnak, ezen párhuzamos univerzumok valamelyikében meg is valósulnak, s így minden egyes válaszütszerű másodperccel – kvantummechanikai döntéshelyzet, úgynevezett divergáló¹ (vö. Rosenfeld 2007, 151) vagy neuralgikus pont² (vö. H. Nagy 2009, 27) – újabb és újabb párhuzamos – csak épp kicsit eltérő – univerzumok válnak le a miénkről, az emlegetett, folyamatosan bővülő multiverzum részeiként. Ilyen módon tehát a kvantumfizika az egyik – s természettudományként talán a leglényegibb – meghatározó, ami legitimálja az allohistorikus regények alap gondolatát.

Közrejátszanak azonban a történelemtudomány friss eredményei is. Gavriel D. Rosenfeld személyében voltaképpen az alternatív történelem kutatásának letéteményesét tisztelhetjük, aki mindezen túl, a Fairfield Egyetemen betöltött történész-professzori státuszából adódóan maga is legitimációs „tényező”: igazolja, hogy a történettudományt sem marad érdektelen a „Mi lett volna, ha...?” kérdés iránt. Rosenfeld egy munkájában a történelem talán leginkább veszjósló választóját, s annak másként alakulását boncolgatja: a második világháborút (vö. Rosenfeld 2005), ami történészként is a szakterülete. A professzor több helyütt is kifejti, hogy az allohistorizmus alapvetően jelencentrikus (presentist) irányzat, ami a múltátírás mikéntje révén mégis a jelenünkről, a saját korunkról árulja el a legtöbbet. Hogy az egyes szerzők disztópiát vagy utópiát vizionálnak, hogy mely neuralgikus pont mentén törik meg a múltat, s hogy saját koruk történelemmegítélése miként prezentálódik az egyes művekben, fontos adalékai a jelenünkről alkotható korképnek (vö. Rosenfeld 2007, 135–146). Magyar vonatkozásban Hegedűs Orsolya rakta le az irányzat alapjait (vö. Hegedűs 2011, 76–91), illetve egy teljes monográfia, a *Kontrafaktumok* (Keserű–H. Nagy 2011) taglalta a műfajt, mely a Selye János Egyetem kiadásában látott napvilágot.

Everett elmélete különböző narratív szerkezetekként épült be az egyes irodalmi művekbe, megalapozva az alternatív történelmi irányzatot. Annak angolszász reneszánszától, 1962-től kezdve számos alkotás látott már napvilágot, melyek megannyi markáns alternatív univerzumot teremtettek, kiterjesztve a múlt számottevő esemé-

¹ Minden olyan esemény, amelynek legalább két lehetséges kimenetele van; a kifejezés Gavriel D. Rosenfeld nevéhez kötődik.

² A divergáló pontok egy szűkebb kategóriája, melybe azon események tartoznak, amelyek lehetséges kimenetelei az egész világ sorsára hatással vannak, mint amilyen az, hogy ki nyerte meg a II. világháborút; a kifejezés H. Nagy Péter nevéhez fűződik.

nyei mögött rejlő alternatív lehetőségek és kérdések horizontját. Bátran kijelenthető, hogy Torda sámán jóslata, ha nem is abban a formában, ahogy azt az *István, a király* karaktereként gondol(hat)ta, de mégis megvalósulni látszik, a magyar alternatív történelmi regények révén.

Ami vitathatatlan, az mégis az, hogy az alternatív történelmi alkotások kiindulási alapot szolgáltatnak különböző történelefilozófiai gondolatfutamokhoz, a legnagyobb érdemükre – hasznukra? – talán mégis Andrew Roberts világít rá:

Otthoni íróasztalom mellett Aldous Huxley egy 1959-ben írott levele függ a falon, bekeretezve, mely így szól: „A történelem legfontosabb tanulsága, hogy az emberek mit sem tanulnak a történelem tanulságaiból.” A képzeletbeli történelem egyik nagy előnye a valódival szemben, hogy – ha megfelelőképp használjuk – olyan új tanulságokat kínál, melyek segítenek a múlt megértésében (Roberts 2006, 12).

És e megértésben s tanulságokban ott kell lennie jelenünk felértékelődésének is, hiszen az ok-okozatilag védhető kontrafaktumok forgatókönyvei mutatják meg leginkább: sokszor csak egy hajszálon múlt, hogy ne egy disztópikus, vérgőzös jelen legyen a miénk.

Allohistorizmus és historizmus

Mi történik azonban, ha az általuk tárgyalt spekulatív narratívákra a történettudomány felől közelítünk rá? A teljes elutasítás vagy a „haszon” felismerése lesz az eredmény? Irányadó munkájában, rögtön az allohistorizmus bemutatása után, a történész Rosenfeld így fogalmaz:

A történelmi tényeknek ellenszegülő, kontrafaktuális (counterfactual) történelmi spekuláció műfaja, amely „alternatív történetírásként” ismert, szinte a semmiből tűnt fel a legfiatalabb történész generáció körében, leginkább az elmúlt évtizedben, hogy a történelmi vizsgálatás legtermékenyebb területévé váljon (Rosenfeld 2007, 147).

Rosenfeld tehát nem kisebbet állít, mint azt, hogy az alternatív történelem a történettudomány legális és igen termékeny alterülete, s egyszersmind a spekulatív fikció alműfaja is (vö. Rosenfeld 2005, 4). Véleményét erősíti a *Mi lett volna, ha...? [fejezetek a meg nem történt világtörténelemből]* című, magyarul is elérhető opus, melynek hasábjain tizenkét történész töpreng el a címbe foglalt kérdésen, a világ-történelem markáns nexus pontjai mentén építve fel az alternatív forgatókönyveket. Mivel mindegyik szerző az általa választott éra jeles kutatója is egyben, gondolatfutamaik fokozott figyelmet érdemelnek.

Még a *Bevezetőben*, a műfaj lényegéről értekezve a szerkesztő Roberts jegyzi meg, hogy amennyiben egy történész vetemedik arra, hogy alternatív végkifejletét vázolja fel valamely múltbéli eseménynek, soha nem hangolhatja el az egész hegedűt, pusztán egy húrt, azaz nem vázolhat évtizedekre, urambocsá évszázadokra előrevetített uchróniát, hiszen az ilyen hosszú távú dominóeffektus már pusztán önkényes fantáziálgatás, ami a szakmailag védhető állításokról a spekulációkra helyezi a hangsúlyt: az (irodalmi) fikció sajátja. A múlthasadás mindazonáltal megközelíthető tisztán a tudományosság felől is, amennyiben az események másként

alakulásának rövidtávú következményeire fókuszálunk, figyelembe véve a számos egymásra ható tényezőt. Egy-egy sakkjátszma vagy biliárdmeccs esetén, a legjobb játékosok a jövő egyformán lehetséges variánsait tartják a szemük előtt, mielőtt döntést hoznak, mégis véges az az intervallum, amelyen belül „médiumi képességeik” működnek, amelyen belül meg tudják „jósolni” a jövőt. Épp ezért Andrew Roberts szerint egy történész ilyen témájú munkája terjedelmét tekintve ideálisan néhány oldalas, esszészerű, és többnyire olyan érát tematizál, ahol a meghatározó jelentőségű döntések a hatalmat gyakorlók egy igen szűk körének kezében voltak, diktátorok, abszolutista uralkodók, vagy csaták esetében korlátlan hatalmú főparancsnokok akaratára szerint dőltek el. Mint látni fogjuk, ezt a kritériumrendszer szinte minden társ-szerző be is tartja, sőt néhányan inkább csak felvillantják egy-egy meghatározó történelmi folyamat vázolója közben az annak másként alakulásához vezető kardinalis döntéshelyzeteket. A Roberts által szerkesztett tanulmányok java legnagyobb szakaszában a múlthasadás közvetlen következményeit tárgyalja, szerzőik pedig az esetek többségében csak annak végén, egy-két oldalban terjesztik ki fantáziájukat, s villantják elének azt a nagytotált, amely a dominóeffektus egy távoli pontján, megannyi ráhatás következményeként rajzolódhatott volna csak ki.

Roberts szerint az allohistorizmus ilyen történi kiaknázása elsősorban politikai és hadászati választatokra vetítve működik jól, míg egy-egy tudományos felfedezés, ha nem is akkor következik be, ahogy az a mi történelmünkben történt, mit sem változtatna az eredményen magán, legyen itt szó a gravitáció vagy tömegmegmaradás törvényéről. Ezen a ponton megjegyoznénk, hogy más azonban a helyzet bizonyos technikatörténeti áttörésekkel, konkrétan azokkal, amelyek úgy mond „majdnem összejöttek”. A legzavarbaejtőbb ezek között talán Charles Babbage gőzhajtású számítógépének terve, amely százötven évvel korábban hozhatta volna el az információtechnológiai forradalmat – ez esetben épp a viktoriánus kor embere számára (vö. Singh 2007, 72–74). Roberts kétségkívül jól látja azonban a meghatározó kulturális teljesítmények esetét, például a *Don Quijote* megírását. Annak felvázolója, hogy milyen eseménysorokat gátolt vagy generált volna egy ilyen és ehhez hasonló volumenű alkotás *kimaradása* az írástörténetből, nos, vélhetően kikövetkeztethetetlen. A kontrafaktualitás mindazonáltal kétségkívül jelen van mindennapjaink apró döntéseiben is, s amint a szerkesztő helyesen mutat rá, a kontrafaktualitásnak a politika az egyik legtermészetesebb közege:

[H]iszen mindig választás kérdése, és soha nem derülhet ki, hogy mi lett volna, ha a választópolgár másként választ. Minden választás azzal jár, hogy bizonyos ajtók becsukódnak s bizonyos eshetőségek meghiúsulnak – némelyik egyszer s mindenkorra (Roberts 2006, 18).

Történeszek allohistóriái

Most pedig lássuk az egyes tanulmányokat, melyek gyűjteménye alapot szolgáltatott a fenti gondolatfutamhoz. Az egyes tételcímek rendre a kötet cím *Mi lett volna, ha...?* három pontjának helyére illeszkedik.

Anne Somersét *...a spanyol Armada kiköt Anglia partjainál?* című fejezete előbb az 1580-as években uralkodó állapotokat és államközi politikai kapcsolatokat tárgyalja, majd rátér a tengeri és folyami hajóütközetek tárgyalására, ame-

lyek már az első pillanattól kezdve alternatív elemekkel telítődnek. Gondolunk itt például az olyan emberi gyarlóságok felerősítésére, mint amilyen Francis Drake kalózösztöne – ami az angol hajóhad fontos egységeinek vesztét okozza –, a hollandok kételyeinek felerősítésére Erzsébettel szemben, de egyszersmind – és kétségkívül ez a legfontosabb – az időjárási viszonyok feljavítására is. Somersét a tengeri ütközetek bemutatását tartja leginkább szem előtt, hitelesen ábrázolva és vonultatva fel a szembenálló felek hajóállományát, noha az angolok bukását elsősorban a páрмаi herceg sikeres partraszállásának hosszú távú következményeként festi meg, mely szerint az angol korona végül II. Fülöp spanyol király lányára, Izabellára száll – az alternatív forgatókönyv értelmében a hispán király nem volt hajlandó visszatérni a szigetekre, amelyeket még Tudor Mária férjeként ott járva gyűlölt meg –, Erzsébet nyakára pedig selyemzsinór kerül. A szerző a fenti események hosszabb távú világpolitikai következményeinek megfestését is magára vállalja, általános következményként a katolikus vallás megerősödését feltételezve, melynek keretein belül nemcsak Anglia, de Skócia is visszatér az egyház kebelére (vö. Roberts 2006, 20–30).

A katolicizmus mint olyan meghatározó gyűjtőpontja marad a következő két dolgozatnak is, melyekben Antonia Fraser a sikeres „puskaporos összeesküvés” (vö. Roberts 2006, 31–42), John Adamson pedig I. Károly angol polgárháborús győzelmének történetét festi meg (vö. Roberts 2006, 43–59). A pápaság mindkét forgatókönyv szerint fontos pozíciókat szerzett volna magának a szigetekben, noha meg kell jegyeznünk, a két szerző inkább koncentrálna a valójában is megtörtént eseményekre, jelezve a markáns mozzanatok helyét. Legfeljebb Fraser felvezetője említhető ellenpéldaként, mely II. Erzsébet 1606-os koronázásával indít, aki beteges öccsével, Károllyal együtt Guy Fawkes merényletének sikere okán a Stuart-ház egyedüli túlélője, s amíg Erzsébet az angol trón, addig Károly a skót korona kikiáltott uralkodója. Látható tehát, hogy ami „ideát” egyesült, azt „odaát” a robbanás újra szétfeszítette.

Robert Cowley *...az angolok győznek az amerikai függetlenségi háborúban?* című dolgozata (vö. Roberts 2006, 60–78) elsősorban az amerikai történelem fekete bárányának, Benedict Arnoldnak hányattatott életét és válaszútjait vázolja elének, annak gondolatát hintve el, hogy napjaink legerősebb államának – már ha ez a 2016-os választások eredményének következményeként is így marad még – léte vagy nem léte egyetlen ember jó és rossz döntésein, hűségén vagy árulásán is múlt/múlhatott volna. Cowley munkája ugyancsak nagyban alapoz a történeti hűségre, irodalmi nyelven, a kortársak számos naplóbejegyzését beemelve szól, az alternatív végkicsengés azonban ebben az esetben is inkább csak homályos de-rengésként van jelen. Amanda Foreman hasonló szellemben ír az USA és Nagy-Britannia közti lehetséges konfliktusról 1861-ben (vö. Roberts 2006, 91–103), amit egy diplomáciai erőfitogtatás és huzavona potenciális eredményeként vet fel – a Föderáció megtámad egy brit felségjel alatt hajózó csavargőzöst, a *Trentet*, elfogva a Konföderáció két diplomatáját, akik a szeparatisták államának elismerését kívánták volna kieszközölni Európában; a konfliktus alapja mindazonáltal az angol lobogó megsértése –, ami egyaránt végzetes következménnyel bírt volna mind az északiak, mind az angolok számára.

Az Andrew Roberts által felvázolt irányelvek szerint írja meg tanulmányát Adam

Zamoyski ...*Napóleon győz Oroszországban?* (vö. Roberts 2006, 79–90) címen, teljes hitelességgel csúsztatva egymásba valóság és fikció határait. A történész uchróniájának alapja nemes egyszerűséggel Napóleon és a Grande Armée időben elkövetett, sikeres visszavonulása Oroszországból, majd egy összehangolt offenzíva keretein belül annak teljes összezúzása egy esztendővel később. Zamoyski a történelmi hitelességnek megfelelően tárgyalja a borogyinói csatát, a veszteségeket, s egyszerűen „elfelejti” jelezni, hogy mely ponton kezdődtek is a változások, ami az (ál)történelmi narratíva *hitelességét* erősíti. A szöveg dátumra pontosan értekezik az egyes (megtörtént majd meg nem történt) eseményekről, pontos számadatokkal operál, és a korzikai „kiscsászártól” vett megjegyzésekkel teszi fokozottan emberivé az írást. A diadal következményeként a keményen megsarcolt cárság Sándor öccse, Konstantin kezébe jut, Bernadotte árulásáért golyó jár, a svéd korona pedig Jozef Poniatowski fejére kerül, ahogy a cárságról leválasztott Ukrajnai Nagy Hetmanátus „Nagy Hetmanja” Murat lesz. S hogy a magára maradt Nagy-Britanniával kötendő béke után mi következik?

„Egységes európai jogrendre van szükség, összeurópai szintű fellebbviteli bíróságra, közös, európai fizetőeszközre, egységes súly- és mértékegységekre, valamint összeurópai hatályú törvényekre” – mondta [Napóleon] a rendőrfőnökének, Joseph Fouchénak. – „Egyetlen egységes nemzeté kell összegyűrnöm Európa népeit, Párizst pedig a világ fővárosává fogom tenni” (Roberts 2006, 87).

Fantasztikus. Hát nem olyan, mintha őt olvasnánk? A korzikait, amint megveti az Európai Unió alapjait, Beethoven himnuszával a háttérben! Napóleon, miután Európa császára lesz, arra törekszik, hogy Oroszország, Ausztria – ami fokozatosan nemzeti alapon szerveződő hercegségek jól működő konföderációjává válik (sic!) –, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok közti békés együttélés kora jöjjön el, ami még ha túlzásba vitt bürokráciával társul is (sic!), kétségkívül megér egy misét. Noha az utóbbiban, a bürokrácia erejében viszolyogtató tényezőt tár elénk, aminek következménye lehet a nyugatra való kivándorlás, mégis, az utód gyenge jelleme ellenére nem esik szét az állam, hiszen annak okán, hogy Európában nem maradnak elnyomott nemzetek, a nemzet romantikus kultusza is – a nacionalizmus maga – csírájában sorvad el, és nem marad belőle több a népdalok gyűjtögetésénél és a népviseletnél.

A kötet hátralévő tanulmányai közül Norman Stone a Ferenc Ferdinánd trónörökös elleni *sikertelen* merénylet (vö. Roberts 2006, 104–111), Conrad Black Pearl Harbor *elmaradt* megtámadása (vö. Roberts 2006, 143–155), Simon Heffer a Margaret Thatcher elleni *siker*es IRA-robbantás (vö. Roberts 2006, 156–167), David Frum pedig a floridai szavazatok elmaradt újrászámllálása mentén bekövetkező alternatív történelmeket tárgyalja meg (vö. Roberts 2006, 168–177). Az itt említettek közül az első kettő kimagaslóan olvasmányos, a megfelelő szakaszokon humoros stílusban értekezik, de mindenekelőtt a mi valóságunk korrajzát tárja elénk, noha hazai vonatkozásban kétségkívül fokozottan érdekes lett volna jobban szemügyre venni, miként is fog(hatott volna) hozzá a Habsburg-Lotaringiai főherceg a Nagy-ausztriai Egyesült Államok megvalósításához, amely bár a birodalmi keretek között kétségkívül a magyar korona pozícióvesztésével járt volna, de élhetőbb és nemzeti szempontból is egyenlőségi alapon szervezte volna újra az államot, a kon-

föderációs forma irányába mozdulva el. Black Franklin D. Rooseveltnél elnök rendkívüli domináns személyiségének állít impozáns emléket, Heffer pedig a Thatcher helyére esélyes Michael Heseltine miniszterelnöki működését vizionálja elénk, igen keserű szájjal, s a szélesebb olvasóközönség számára talán túlságosan is részletes gazdaságpolitikai megközelítéssel. Véleményük szerint David Frum dialógusban megírt munkája áll a legtávolabb a kötet többi darabjától, ugyanis Al Gore *elnök* 2001. szeptember 11-i működését tárja elénk, vitathatatlanul humoros, de a műfaj elvárásaihoz képest talán már túlonúl gunyoros stílusban, olyan bárgyú karakterként festve meg az elnököt, akit elsősorban a terroristák Amerika-ellenességének mélylélektani kérdései és a készülődő háború „környezettudatossága” foglalkoztat; Frum szövege leginkább egy eddig színpadra nem állított komédiaként prezentálható.

Más azonban a helyzet a szerkesztő Andrew Roberts – azaz Andrej Szemjonovics Robertszkij (micsoda önreflexió!) – tanulmányával, a ...*Lenint megöli a merénylő a Finn pályaudvaron* (vö. Roberts 2006, 112–124), amely az alternatív világban megjelent *Kerenszkij diadala: az Orosz Forradalom és utóhatása* című Robertszkij-monográfia egy markáns fejezete! A szerző visszajára fordítja az alapgondolatmenetet, mondhatni nem a tükörbe néz, de a tükörből szemlélődik. Dolgozata igenis számol a másként alakulás lehetőségével, s annak rémitő következményeivel, nevezetesen azzal, hogy Lenin akár túl is élhette volna a Szovjetunióba való hazatérést, nem úgy, mint az a *valóságban – a tükör valóságában* – történt. Robertszkij történelmi pontossággal rajzolja meg az oroszországi politikai helyzetet Lenin megérkezéséig, sőt annak száműzetését és útját is nagy precizitással kifejti. Aztán a bolsevik vezér beszélni kezd az összesereglett néphez:

„Kedves elvtársak, katonák, tengerészek és munkások!” Ebben a pillanatban találta el a golyó, épp a sapkaellenzője alatt, a homloka közepén. [...] A vizsgálat hamar kiderítette, hogy [a merénylőt] Lev Harvejevics Oswaltnak hívják és balti származású; az is gyorsan kiderül róla, hogy *ogyinokij volk* – azaz „magányos farkas” [...] A „Ki lőtte le V. I. L.-t?” kérdése azóta is foglalkoztatja a rejtélyes bűnügyek kedvelőit, akik bizonyára jól ismerik az esetre vonatkozó különféle összeesküvés-elméleteket, melyek többnyire az Ohrana szerepét valószínűsítik (Roberts 2006, 118).

Robertszkij tehát nem elégszik meg a „mi lett volna, ha...?” potenciáljával, sem a fentebb már említett tükör-csavarral, de a váratlan merényletet egy ideát is bekövetkeztetett váratlan merénylettel montírozza egybe; a gyilkos nevének megőrzésével és részleges plasztikázásával nem Kennedy jövőbeni és Lenin jelenlegi gyilkosát kívánja egy személyként lefesteni, hanem épp a gyilkos személyének esetlegeségét prezentálja általa, nem beszélve az USA állambiztonsági szervezeteit gyanúsító összeesküvés-elméletek átvételével, csak épp az idevágó intézményre, az Ohranára vetítve. De menjünk tovább – noha konstatálhatjuk, hogy Robertszkijnek kétségkívül regényeket kellene írnia – *Kerenszkij diadala* felé.

Oroszországot ekkortájt az Ideiglenes Kormány és a Szovjetek Központi Bizottsága irányította, s Lenin és a bolsevikok puccsa nélkül a két intézmény mind közelebb került egymáshoz. Kerenszkij a nép – és a munkások – akarata szerint kiléptette az országot a háborúból – Breszt-Litovszkra úgy és ugyanakkor került sor –, s a vörösök jelszavait: „Békét! Földet! Kenyeret!” átvéve és teljesítve (sic!) mind

nagyobb és megkérdőjelezhetetlen szerepre tett szert. Robertszkij leírása az „ideát” történt sarkalathelyeken mindegyikét megőrzi, csak épp pozitív előjellel futtatja ki őket: a Romanovokat nem mészárolják le, hanem emigrációba küldik, nem gyűjtik gulagokba a kulákokat, de rájuk alapozzák az államot, bár Trockij szervezkedése miatt Mexikóba száműzik, de nem ölik meg, a ’18 februárjában tartott választásokon Kerenszkij megveri a -seviket, és a liberális demokrácia útján továbbhalad és felvirágzó Oroszország révén elejét veszi a második világháborúnak is. Robertszkij vitalista világa, ahol az *Áprilisi tézisek* mindössze egy PhD dolgozat függelékében jelennek meg, hossz-hosszú évekkel később...

[A] Bolsevik Párt vezetői között sem igen akadt támogatója a minden más párttal való teljes szembenállás lenini politikájának, mely a „Minden hatalmat a Szovjeteknek!” jelszaván kívül semmilyen más célt nem ismert. Amikor Sijapnyikov – Kollontáj támogatásával – megpróbálta elfogadtatni a Központi Bizottsággal Lenin állítólagos programját, Alexander Bogdanov, egy veterán bolsevik, a következő szavakkal torkolta le őket: „Szégyellhetnék magukat, amiért ilyen ostobasággal állnak elő – csak gyalázatot hoznak vele a fejünkre! És még maguk nevezik marxistának magukat!” (Roberts 2006, 118–119)

...ahol Zinovjev hollywoodi forgatókönyvíró, Sztálin pedig sikeres kaukázusi vállalkozó, számos, jól jövedelmező vágóhíd üzemeltetője (sic!) lehetett volna, nos, két-ségkívül olyan alternatív univerzum, amelyért sokan áldottuk volna „ideát” is Alekszander Kerenszkij elnök urat.

Simon Sebag Montefiore *...Sztálin elmenekül Moszkvából 1941-ben?* (vö. Roberts 2006, 125–142) című munkája ugyancsak önreflexiókkal és áthallásokkal telített írás. A szerző felvázolja az „ideátra” is érvényes háborúrajzot, s azt a Moszkvát, amelyet csak Sztálin jelenléte és az ebből eredeztetett morál védhetett volna meg a náciaktól. A *gazda* azonban távozott, minek okán a védelem összeomlott, és Zsukov kénytelen volt a városos túlra vonulni.

Aztán Reichsmarschall Göring és Joseph Göbbels társaságában [Hitler] fellépdelt a Lenin-mauzóleum lépcsőjén és az építmény tetején lefényképezkedtek – a három kacagó náci vezér képe bejárta az egész világot (Roberts 2006, 131).

Montefiore munkájának azonban nem ők, hanem Sztálin a főszereplője, kinek épp a távozása hozta el a bukását, Zsukov ugyanis úgy prezentálta a helyzetet, mint ami nem következett volna be a generalisszimusz jelenlétével – ahogy az „ideát” is történt. Sztálint – lévén fenyegető tényező volt, aki épp büntethető felelősöket keresett – perbe fogják, és a saját rendszere által kifinomított módszerekkel távolítják el a hatalomból. Az utód a pragmatikus Molotov lesz, akinek végül – a keletről érkező, kipihent csapatok és Zsukov hathatós közreműködése révén – sikerül kivernie a náciakat a Szovjetunióból. Ezt követően Montefiore a maguk helyén hagyja a háborút, s egyszermind a 20. század legfontosabb történelmi eseményeit – ezeket kvázi stabil nexus pontokként kezeli – hasonló, noha kevésbé véres, a Molotovhoz illő hivatalnoki attitűddel végigvitt úton jutva el a tágabban értett mába. Az új pártfőtitkár minden kijelölt utódát túléli – vagy leváltja, esetleg kivégezteti –, jócskán aggkori halála után pedig végül Gorbacsov vezeti ki az országot a kommunizmus sötétjéből.

Az Andrew Roberts által szerkesztett munka kétségtelenül jól megírt és jól válogatott, szórakoztató, de egyszermind elgondolkodtató vállalkozás is. Hiszen a szer-

zögárdáját alkotó szaktörténészek révén bizonyosságát adja, hogy az utak, amelyeken nem mentünk végig mily szerteágazóak is; hogy a múlt, amelyet sokan oly magától értetődőnek tekintenek, valójában mégiscsak egy hajszálon múlt...

Irodalom

Everett III., Hugh [1956]: *The Many-Worlds Interpretation of Quantum Mechanics – The Theory of the Universal Wave Function*. Online: <http://www.pbs.org/wgbh/nova/many-worlds/pdf/dissertation.pdf>

Gribbin, John (2010): *A multiverzum nyomában*. Budapest, Akkord Kiadó.

H. Nagy Péter (2009): *Imaginárium IX. SF: A képzelet mesterei*. Opus, 2009/2, 23–32.

H. Nagy Péter (2016): *A negyedik: Kiegészítés Németh Zoltán A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája című könyvéhez*. In: *Uő: Alternatívák. A popkultúra kapcsolattrendszerei*, Budapest, Prae.hu, 283–303.

Hegedűs Orsolya (2011): *Az alternatív történelem mint fantasy*. Opus, 2011/2, 76–91.

Keserű József – H. Nagy Péter szerk. (2011): *Kontrafaktumok. Spekulatív fikció és irodalom*. Monographiae Comaromienses 2. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kara.

Roberts, Andrew szerk. (2006): *Mi lett volna, ha...? [fejezetek a meg nem történt világtörténelemből]*. Budapest, Corvina.

Rosenfeld, Gavriel D. (2005): *The World Hitler Never Made: Alternate History and the Memory of Nazism*. Cambridge, Cambridge University.

Rosenfeld, Gavriel D. (2007): *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha ...?” Elmékedések az alternatív történetírás szerepéről*. Ford. Szélpál Livia. Aetas, 2007/1, 147–160.

Singh, Simon (2007): *Kódkönyv. A rejtjelzés és a rejtjelfejtés története*. Budapest, Park Könyvkiadó.

Stockwell, Peter J. (2000): *The Poetics of Science Fiction*. New York, Longman.

Tarján M. Tamás [é.n.]: *1943. február 2. | A német erők kapitulálnak Sztálingrádnál*. Rubicon online. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1943_februar_2_a_nemet_erok_kapitulálnak_sztalingradnal/

